
Pogovor

Ljudevit Fran Ježić

**O MAIMONOVU ŽIVOTU, DJELU I RASPRAVI O FILOZOFIJSKIM I RETORIČKIM
FIGURAMA**

Pred nama je (vidjeti gore) prvi hrvatski prijevod jedne od brojnih vrijednih i živo izazovnih rasprava Salomona Maimona, kritičko-skeptičkoga mislioca teškoga i osebjunoga života, nadarenoga i utjecajnoga sudionika pokantovskih rasprava zadnjega desetljeća 18. stoljeća. Tom prigodom potrebno je reći nešto o njegovu životu i djelu uopće te o ovoj raspravi napose.

1. Život

Glavni izvor za Maimonov buran i slikovit život njegova je duhovita i poučna dvosveščana autobiografija *Salomon Maimon's Lebensgeschichte. Von ihm selbst geschrieben und herausgegeben von K[arl]. P[hilipp]. Moritz* (1792. i 1793.). Ona je ujedno u širem krugu čitateljstva do danas najpoznatije i najomiljenije (svakako najprevođenije) među Maimonovim djelima.¹

Maimon je rođen 1753. kao *Salomon ben Yosua* u aškenaskoj obitelji u selu Žukau Barok (njem. Sukowiborg) na rijeci Njemen blizu Mira u tadašnjoj Velikoj Kneževini Litvi, a

¹ Jednom objavljena, Maimonova je životna priča snažno dirnula njemačku javnost, a njegova su pisca sami Goethe i Schiller zaželjeli upoznati. (Maimon, 1911:26). Popis djela iz ostavštine kao i brojne crtice iz Maimonova slikovita života naknadno je sabrao Sabbattia Joseph Wolff u *Maimoniana. Oder: Rhapsodien zur Charakteristik Salomon Maimons* (1813., Berlin: G. Hayn).

današnjoj Bjelorusiji.² Maimonov djed bio je zakupnik nekolicine obližnjih sela u vlasništvu kneza Radziwiłła, a otac učeni rabin. Osim na djedovu unosnu, ali nevješto upravljanu zakupu, Maimon je svoju ranu mladost proveo i na nekoliko drugih mjesta Minskškoga vojvodstva. Izrazito nadaren od rođenja, Maimon je brzo napredovao u talmudskim naukama, a jer je izašao na dobar glas kao talmudist, već su ga u dvanaestoj godini oženili, u petnaestoj je postao otac. Budući da je bio nemirna duha trajno žedna za znanjem, traganjem za istinom i misaonim izazovima, Maimon je teško podnosio život u svojem kraju, gdje je doduše naučio jidiš i hebrejski, domogao se je kabbalističkih spisa i Maimonidova *Vodiča za one što dvoje*, dakle djela kojemu zahvaljuje svoj »duhovni preporod«,³ ali gdje je već u njemačkome morao biti samouk, i gdje je nedostajalo znanstvenih knjiga za čijim je znanjima čeznuo. Ne mogavši više tako živjeti, Maimon se je u ljeto 1776. upustio na neizvjesno putovanje u Njemačku uz obrazloženje da kani studirati medicinu i postati liječnikom na službu svojem zapuštenomu kraju, a tek se usputno udubiti i u druge znanosti. Brodom je putovao preko Königsberga do Szczecina, ali odatle je tek uz mnogobrojne muke uspio pješice stići do Berlina, pred čijim mu je vratima u jesen 1776., izgladnjelu i iscrpljenu, odbijen ulazak jer su ondašnje starješine židovske zajednice procijenili da su njegove nakane opasne za religiju i dobre običaje. Naime, kako je i inače glavna crta Maimonova značaja bila prostodušna iskrenost, tako je i ovom prilikom on otvoreno otkrio da ne kani samo izučiti profesiju liječnika, nego se i udubiti u znanosti kako bi proširio svoju spoznaju i napravio komentar uz Maimonida. Nakon što je skoro pola godine proživotario u okolici grada na milostinji kao pratnja profesionalnoga prosjaka, otputovao je u Poznań gdje je posredovanjem tamošnjega učena, ali i čestita rabina dobio mjesto

² Litva je od 1386. bila u personalnoj uniji s Poljskom, a od 1569. u realnoj uniji (Lublinska unija). Njihovu su zajedničku državu međusobno razdijelile i na koncu raspustile Pruska, Rusija i Austrija u trima diobama 1772., 1793. i 1795. Maimon je ipak »kao rođeni Poljak« posvetio svoj prvijenac *Ogled o transcendentalnoj filozofiji* (1790) zadnjemu poljskomu kralju, prosvijećenomu vladaru Stanisławu II. Augustu Poniatowskiemu.

³ Maimon je svoj patronimik *ben Yosua* (hebr. za »Jošuin sin«) zamijenio za prezime »Maimon« očigledno smjerajući na to da je njegov duhovni otac čuveni srednjovjekovni židovski mislilac Mošë ben Maymôn. Upada u oči da je prvu polovinu drugoga sveska svojega životopisa Maimon u cjelini posvetio Maimonidovoj filozofiji i opisu njena utjecaju na njega. Maimonidovo je glavno djelo *Môrê Nəbûkîm* (1190) na hrvatski preveo Daniel Bučan pod naslovom *Vodič za one što dvoje* (2008., Zagreb: Demetra).

dvorskoga upravitelja. Tu je proveo dvije sretne godine u velikoj časti i poštovanju. Ali njegov nemiran duh nije ni ovdje mogao duže ostati. Zapadao je u sukobe sa suvjercima ukazujući im na njihovo praznovjerje, a njegova se je vjera usađena odgojem i naukom sve više preobraćala u prosvijećenu religiju samoga uma. Po drugi je put pošao za Berlin, i sada je uspio i u njega ući jer je putovao poštanskom kočijom, a zahvaljujući poznanstvima uglednih i prosvijećenih ljudi u njem i ostati zaštićen od izгона. Veliku mu je potporu u svakome pogledu pružao veliki židovski prosvjetitelj Moses Mendelssohn, čije je društvo često uživao. U ožujku 1780. upoznao je i matematičara i filozofa Lazarusa Bendavida, i tri je godine proboravio kao ljekarnički naučnik, ali ne zato da bi naučenim privređivao, nego samo da bi se teoretički obogatio. Nevoljnošću da na takav zanatski način privrjeđuje za život Maimon je razočarao svoje prijatelje i podupiratelje, čemu je pridonijelo i to što je dospio na loš glas svojom »epikurejskom« predanošću osjetilnim užiticima. Zbog takvih je prilika napustio Berlin i naredne tri godine opet proboravio na putu: u Nizozemskoj, gdje je iz zasićenosti dokonim životom dolazio u napast da počini samoubojstvo, i potom u Hamburgu, gdje je u gimnaziji Christianeum par godina dopunjavao znanja i uspješno izučavao jezike (između ostaloga engleski, francuski i latinski)⁴ da bi svoja znanja i misli umio prenositi drugima i time nešto privrijediti. Dobivši svjedodžbu punu divljenja njegovoj darovitosti,⁵ Maimon se je vratio u Berlin gdje su mu prijatelji iz Mendelssohnova kruga predložili da svojim znanjem jezika zarađuje tako da piše znanstvene knjige na hebrejskome za prosvjetu poljskih Židova koje bi ta berlinska gospoda otisnula o svojem trošku. Poznavajući kakvu moć nad zapuštenim poljskim Židovima imaju njihovi rabini, Maimon je sumnjao u uspjeh takva pothvata, ali je ipak rado pristao, otišao u Dessau i napisao za par mjeseca udžbenik iz matematike na hebrejskome. Ali gospoda su povukla svoju ponudu kada su shvatili da bi tisak bio skup, a

⁴ Maimon nikada nije naučio starogrčki, što se i u njegovim spisima vidi po redovno krivu pisanju nekih riječi grčkoga porijekla (npr. *empyrisch*).

⁵ Ravnatelj gimnazije g. Dusch o Maimonu je u svjedodžbu zapisao, kako Maimon u svojem životopisu svjedoči: »Pri učenju svega što je lijepo, dobro i korisno uopće, a znanostî koje zahtijevaju snažno naprezanje duhovnih snaga, apstraktno i duboko mišljenje napose, njegovi talenti su, gotovo bih rekao, izvanredni. Njemu je svako znanje koje traži veliko korištenje vlastite radinosti više nego ugodno, a zaposlenje misaonih snaga čini se da je njegov najveći, ako ne i jedini užitak. – Za sada je njegov najmiliji studij bio filozofija i matematika, u kojima je toliko uznapredovao da me je zadivio...« (Maimon, 1792/1793:II,231; GW I,535).

prođa posve neizvjesna. Vrativši se u Berlin i vidjevši da je opet bez posla, Maimon je otišao u Wrocław (njem. Breslau), gdje ga je popularni filozof i profesor Christian Garve preporučio kršćanskoj gospodi koja su ga unajmila za pouku svoje djece. Tu ga je konačno našla i njegova žena s najstarijim sinom, izvukla od njega novaca koliko je smogla i primorala ga na rastavu. Prilike su mu se opet pogoršale te je po četvrti put došao u Berlin. No Mendelssohn je u međuvremenu već bio preminuo, a prijatelji su ga iz Mendelssohnova kruga napustili. Bendavid mu je ipak priskrbio neku pomoć, i Maimon je u unajmljenoj sobici nekoga potkrovlja počeo studirati Kantovu *Kritiku čistoga uma*. Rad je urodio nizom objašnjenja i kritičkih napomena uz Kantovo djelo, a kada je svojega prijatelja i suvjerca Marcusa Herza zamolio da procijeni nastali rukopis, ovaj je Kantov stari učenik i omiljeni korespondent poslao rukopis uz preporuku samomu Kantu na ocjenu. Nakon oduljega vremena Maimon je u kožarnici u Potsdamu primio Kantovo više nego povoljno pismo (24. svibnja 1789.), i ono je prijelomnica za Maimonovo pisanje i objavljivanje vlastitih filozofijskih djela na njemačkome jer je odvratilo od njega prigovore da nije razumio Kanta i otvorilo mu vrata prema izdavačima i časopisima. Pohvaljeni je rukopis do kraja 1789. prerastao u Maimonov prvijenac *Ogled o transcendentalnoj filozofiji*, a naredno je desetljeće, ujedno zadnje u Maimonovu životu, Maimon objavio niz monografskih spisa i niz omanjih rasprava po časopisima. U Berlinu je ostao sve do 1795. kada ga je obzirni grof von Kalckreuth uzeo pod svoje okrilje i omogućio mu da zadnjih pet godina života konačno proživi materijalno zbrinut i za rad opskrbljen grofovom knjižnicom, u miru i blagostanju njegova imanja u Šleskoj nedaleko Głogówa.

U Maimonov nekrolog Bendavid je napisao:

Nakon četrdesetišestogodišnje bitke sa sudbinom, nakon patnja svake vrste, dokrajčila je smrt ovaj život bez radosti, ovaj opstanak bez vedrine. Bilo je to 22. studenoga 1800., uvečer oko 10 sati, kada je Salomon Maimon u Nieder-Siegesdorfu kod Freystadta u Donjoj Šleskoj predao svoj duh, kojega su Kant i Fichte cijenili, i kojemu su se čak i njegovi neprijatelji divili.⁶

⁶ Grubu kronologiju i navod iz nekrologa prenosim prema životopisu koji je Florian Ehrensperger sastavio i

2. Djelo i prijam

Osim raznih pozornosti vrijednih, ali omanjih rasprava po raznim časopisima,⁷ Maimon je za života napisao i dao objaviti ova filozofijska djela na njemačkome:

1790. *Versuch über die Transscendentalphilosophie mit einem Anhang über die symbolische Erkenntniß und Anmerkungen* [Ogled o transcendentalnoj filozofiji s dodatkom o simboličkoj spoznaji i s napomenama], Berlin: Ch. F. Voß und Sohn.

1791. *Philosophisches Wörterbuch, oder Beleuchtung der wichtigsten Gegenstände der Philosophie, in alphabetischer Ordnung. Erstes Stück* [Filozofijski rječnik, ili rasvjetljenje najznatnijih predmeta filozofije po alfabetskome redosljedu. Prvi dio], Berlin: J. F. Unger.

1792. *Ankündigung und Aufforderung zu einer allgemeinen Revision der Wissenschaften. Einer Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin vorgelegt* [Najava i poziv na opću reviziju znanostî. Predložen Kraljevskoj akademiji znanosti u Berlinu], Berlin: J. G. Langhoff.

1793. *Ueber die Progressen der Philosophie veranlaßt durch die Preisfrage der königl. Akademie zu Berlin für das Jahr 1792: Was hat die Metaphisik seit Leibniz und Wolf für Progressen gemacht?* [O napretcima filozofije povodom nagradnoga pitanja Kraljevske akademije u Berlinu za godinu 1792.: Kakve je napretke postigla metafizika nakon Leibniza i Wolffa?], Berlin: W. Vieweg der jüngere.

1793. *Salomon Maimon's Streifereien im Gebiete der Philosophie. Erster Theil* [Obilasci Salomona Maimona područjem filozofije. Prvi dio], Berlin: W. Vieweg.

1794. *Versuch einer neuen Logik oder Theorie des Denkens. Nebst angehängten Briefen des Philaletes an Aenesidemus* [Ogled u novoj logici ili teoriji mišljenja. Pored pridodanih Philaletovih pisama Aenesidemu]⁸, Berlin: E. Felisch.

postavio na internetsku stranicu društva *Salomon Maimon* (<http://www.salomon-maimon.de/maimon/leben.html>).

⁷ *Berlinische Monatsschrift, Berlinisches Journal für Aufklärung, Gnothi Seauton oder Magazin zur Erfahrungsseelenkunde* (ur. K. Ph. Moritz, Maimon je suurednik od 1793. odn. sv. 9), *Philosophisches Journal einer Gesellschaft Teutscher Gelehrter* (ur. F. I. Niethammer i J. G. Fichte), *Neue Berlinische Monatsschrift, Neues Museum der Philosophie und Literatur*.

⁸ Naša riječ *ogled* prenijela je po smislu francuski pojam *essai* u hrvatski jezik jer se u ogledu kao eseju pisac okušava, ogledava u nekome problemu ili temi, a francuski *s'essayer* i znači »okušati se, ogledati se u čem«. U

1794. *Die Kathegorien des Aristoteles. Mit Anmerkungen erläutert und als Propädeutik zu einer neuen Theorie des Denkens dargestellt* [Aristotelove kategorije. Objašnjene u napomenama i prikazane kao propedeutika novoj teoriji mišljenja], Berlin: E. Felisch.

1797. *Kritische Untersuchungen über den menschlichen Geist oder das höhere Erkenntniß- und Willensvermögen* [Kritička istraživanja o ljudskome duhu ili o višoj moći spoznaje i moći volje], Leipzig: G. Fleischer der jüngere.

Maimonova djela isprva su nailazila na slab prijam, i to ne samo zbog težine predmeta te misaone novine i zahtjevnosti načina na koji su obrađeni, nego i zbog neuredna rasporeda njihova sadržaja i stilske nedotjeranosti. Iako njih u cjelini obilježava rapsodičnost u obradi tema, njihova je uređenost i razgovijetnost s vremenom rasla, a najveće je formalno savršenstvo dostiglo njegovo zadnje djelo (*Kritička istraživanja o ljudskome duhu*). Maimonovim suvremenima nemalu je teškoću predstavljalo shvatiti Maimonovo stajalište, poglavito je li on kantovac ili protukantovac (ključna razdioba potkraj 18. stoljeća). Sam Maimon u svojem životopisu svjedoči ovakvoj smjeni svojih stajališta:

Bio sam pristaša svih filozofijskih sustava po redu, peripatetik, spinozist, leibnizovac, kantovac i na kraju skeptik, a uvijek odan onomu sustavu koji sam u dotično doba smatrao jedinim istinitim. Na koncu sam zamijetio da svi ti različiti sustavi sadrže nešto istinito u sebi, i da su svi u izvjesnim pogledima jednako upotrjebljivi (Maimon, 1792/1793:II,279; GW I,574).

Maimonov skepticizam koji obilježava gotovo sva njegova objavljena djela nije nalik ikojemu starijemu skepticizmu (osim donekle Humeovu) utoliko što on u sebi obuhvaća i dosege Kantove kritike te je stoga pokantovski ili kritički skepticizam. No u oprjeci spram Kanta koji se je izjasnio kao empirijski realist (što je u iskustvu realno je) i transcendentalni idealist (što

engleski je riječ preuzeta kao *essay*, ali u njemački je pojam preveden kao *Versuch*. Imenica *ogled* u prijevodu naslova Maimonova djela preuzima rekaciju glagola *ogledati se* koji joj stoji u temelju, u skladu sa smislom francuskoga pojma.

uvjetuje i nadilazi iskustvo idealno je), Maimon je empirijski skeptik (sumnja u opće važenje i nužnost ikoje iskustvene spoznaje) i racionalni dogmatist (vjera u moć uma).

Svi su se divili Maimonovu oštroumlju, ali rijetko je tko umio i usudio se javno prosuđivati njegova djela. Njegov prvijenac *Ogled o transcendentnoj filozofiji*, primjerice, odbila su za *Allgemeine Literatur-Zeitung* recenzirati »trojica najspekulativnijih mislilaca«, a četvrti koji se nje prihvatio svoju je recenziju dovršio i objavio punih pet godina nakon što je djelo izašlo iz tiska. Njegovo drugo zasebno djelo, *Filozofijski rječnik, ili rasvjetljenje najznatnijih predmeta filozofije po alfabetskome redosljedu*, preuzeo je recenzirati tada veoma istaknuti jenski profesor i usustavljivač Kantove filozofije Karl Leonhard Reinhold, ali iako je on inače bio poznat po izuzetnoj sposobnosti da se »umisli« (njem. *hineindenkt*) ili udubi u filozofijske sustave drugih (naročito sustave Leibniza i Wolffa, Herdera, Kanta, Fichtea i Bardilija), cijela njegova recenzija Maimonova rječnika odiše nemoću da se razumije Maimonova misao i uopće nakana.⁹ Nije mu pomoglo ni to što je Maimon već ranije stupio u učenu prepisku s njime, a ugledu mu je i odmoglo što je Maimon cijelu prepisku – bez Reinholdova dopuštenja – objavio, popratio manifestom i napomenama¹⁰ nakon što se je ona iscrpla u nesporazumima, čiji je odraz i spomenuta Reinholdova recenzija. Maimonova pisma upućena Kantu naišla su na još manje razumijevanja, jer nakon gore spomenutoga prvoga (upućenoga Kantu preko Kantova bliskoga prijatelja Herza), Kant nije mario da i na jedno od njih odgovori. Unatoč takvim lošim iskustvima, bilo je i onih koji su pokušali raspravljati s Maimonom, i s njime razmjenjivali oglede u časopisima, primjerice kantovac Tieftrunk o istini i hermetičar Obereit o obmani i snu. Svestrani Karl Philipp Moritz objavljivao je Maimonove rasprave u svojem časopisu *Gnothi seauton*, i Maimona je učinio suurednikom časopisa od 9. sveska.

⁹ Prvi redak recenzije glasi: »Koja je točno nakana ovoga djela nije nam postalo jasno ni po tome kako je djelo izvedeno u prvome dijelu koji stoji pred nama, ni po svem onome što je pisac o tome rekao u predgovoru.« (*Allgemeine Literatur-Zeitung* 1792. br. 7 (7. siječnja) kol. 49)

¹⁰ Treći tekst u *Obilascima Salomona Maimona područjem filozofije* (1793).

No, možda više nego sve druge, Maimonovo je djelo zaokupilo Johanna Gottlieba Fichtea. Fichte je na Maimonovu molbu dapače ozbiljno kanio recenzirati Maimonov *Ogled u novoj logici ili teoriji mišljenja*, djelo koje je srodno i višestruko povezano s njegovim trima temeljnim jenskim spisima (1794.-1795.): *O pojmu znanstvoslovlja*, *Temelj cjelokupnoga znanstvoslovlja* i *Nacrt osobitosti znanstvoslovlja s obzirom na teoretičku moć*.¹¹ Naime, već u prvoj rečenici predgovora prvoga od tih spisa Fichte piše:

Čitajući nove skeptike, osobito Aenesidema i izvrsne Maimonove spise, pisac se je ove rasprave posve uvjerio u ono što mu se je već prije činilo veoma vjerojatnim: da se filozofija još nije uzdigla do razine evidentne znanosti, čak ni najnovijim nastojanjima oštroomnih muževa.¹²

A tijekom dugih izvoda drugoga i trećega od tih spisa Fichte će se opetovano i poimence prisjećati Maimona, izuzev jedno mjesto pri kraju drugoga dijela drugoga spisa gdje će ga naprosto nazvati »jednim od najvećih mislilaca našega doba« koji kao i on naučava da sav realitet za nas biva proizveden uobraziljom.¹³ Iako Fichte u svojim objavljenim djelima i ostavštini poimence spominje samo tri Maimonova djela,¹⁴ nema sumnje da si je Fichte uzeo

¹¹ Svoje je djelo Fichteu poslao sam Maimon 16. kolovoza 1794., popraćeno pismom zahvale za spis *O pojmu znanstvoslovlja* koji je prethodno Fichte poslao Maimonu. Maimon je tom prigodom pokušao pridobiti Fichtea da mu napiše recenziju poslanoga djela za *Allgemeine Literatur-Zeitung*, ali ta zamolba na koncu nije urodila plodom premda je sačuvan spomen na Fichteovu spremnost da napiše tu »važnu recenziju« u njegovu pismu Hufelandu 3. kolovoza 1795. Fichte je ipak utoliko učinio uslugu Maimonu što ga je najprije pitao bi li surađivao s *Allgemeine Literatur-Zeitung*, a zatim mu je i omogućio da objavljuje rasprave u časopisu *Philosophisches Journal* koji je od 1797. izdavao skupa s Niethammerom. (v. GA III,2.194-195 i 2.207, tj. sabrana Fichteova djela: Fichte, Johann Gottlieb (1964-). *J. G. Fichte: Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Stuttgart-Bad Cannstatt: Friedrich Frommann [kratica: GA])

¹² GA I,2.109 (pod oštroomnim muževima Fichte misli na Kanta i Reinholda).

¹³ Čitatelji Fichtea u Sonnenfeldovu hrvatskome prijevodu bit će ponukani redaktorskom opaskom Milana Kangrge shvatiti to mjesto (Fichte, 1974:164, tj. *Osnova cjelokupne nauke o znanosti*) tako kao da Fichte tu misli na Kanta. Ipak, iz konteksta je sasvim razvidno da Fichte misli na Maimona, kako smatraju i Reinhard Lauth i Hans Jacob, urednici kritičkoga i cjelovitoga izdanja Fichteovih djela (GA I,2.368).

¹⁴ 1) *Aristotelove kategorije* (GA III,2.59 gdje se nalazi na popisu djela koje je početkom 1794. Fichte kanio

osjetno više truda da prouči Maimonove spise nego Reinhold, naročito one koje skeptički potkapaju Kantov i Reinholdov pothvat, a s vremenom je naučio toliko visoko cijiniti Maimona da je u pismu Reinholdu krajem ožujka ili iz travnja 1795. napisao:

Moje je poštovanje prema *Maimonovu* talentu bezgranično; čvrsto sam uvjeren, *i spreman sam to dokazati*, da je po njem čitava Kantova filozofija, kako je općenito i također od Vas razumljena, iz temelja prevrnuta [ili *srušena*, njem. *umgestoßen*]. Sve je to on napravio, a da to nitko nije zamijetio i da se je štoviše na nj svisoka gledalo. Mislim da će buduća stoljeća oštro kудiti naše.¹⁵

Unatoč takvoj procjeni, Maimonova su djela dugo vremena bila zanemarivana, slabo poznata, pa i gotovo zaboravljena. Mladi Schelling već je u svojem prvijencu *Ueber die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt* (1794.) iskazao zahvalu Maimonovu *Ogledu u novoj logici ili teoriji mišljenja* što je omogućio da se općenitije osjeti potreba da se riješi čitav problem kako je znanstvena filozofija moguća, dakle ne samo kako je moguća po svojem sadržaju, nego i po svojoj formi. Ali osim u narednome spisu *Vom Ich als Princip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen* (1795.), Schelling više nije izriječno spominjao Maimona, kao ni Hegel, i uopće su ga povijesni pregledi njemačke filozofije posve zanemarili sve do savjesnoga Erdmannova prikaza iz 1848.¹⁶ Prve

nabaviti ili pogledati), 2) *O napretcima u filozofiji* (spomenuto u *Temelju cjelokupnoga znanstvoslovlja* kao rasprava koja se nalazi u *Obilascima Salomona Maimona područjem filozofije* i koja je »i te kako vrijedna čitanja« [GA I,2.264], pri čem je razumno pretpostaviti da je Fichte poznavao i ostale tri rasprave iz toga djela, dakle i raspravu gore prevedenu na hrvatski), 3) *Ogled u novoj logici ili teoriji mišljenja* (djelo koje mu je Maimon osobno poslao i koje je Fichte kanio recenzirati).

¹⁵ GA III,2.282. Usp. i nacrt za to pismo u GA III,2.275 gdje u nastavku gore navedenom slijedi: »On je navodno, kako čujem, iskrivio prepisku s Vama. Ako je to napravio, onda je nemoralan čovjek, i ja bih to na Vašem mjestu i slutio; ali on zato kao mislilac ostaje i dalje što jest; i samo na to smjera moje poštovanje za čovjeka čiji značaj dalje ne poznajem, ali za koji mi se inače čini da se odlikuje nepokolebivom istinoljubivošću (*entschiedene Wahrheitsliebe*).«

¹⁶ Erdmann, Johann Eduard (1848). *Versuch einer wissenschaftlichen Darstellung der Geschichte der neuern Philosophie. Dritten Bandes erste Abtheilung. Die Entwicklung der deutschen Spekulation seit Kant*, Leipzig: F. Ch. W. Vogel, str. 510-534.

monografije o Maimonovoj filozofiji pojavile su se tek u 20. stoljeću,¹⁷ a njegova sabrana djela, i to samo u pretisku, tek u drugoj polovici stoljeća:

Maimon, Salomon, 1965-1976 (2000², 2003³). *Gesammelte Werke* (ur. Valerio Verra), Hildesheim: Georg Olms (kratica: GW).

Svijest o vrijednosti Maimonova djela i zanimanje za njegovu misaonu ostavštinu posljednjih je desetljeća doseglo svoju najvišu razinu od vremena njena pomola. Pojavljuju se prvi prijevodi filozofijskih djela na druge jezike¹⁸ i nova komentirana izdanja pojedinih središnjih spisa,¹⁹ a Florian Ehrensperger i Ives Radrizzani pripremaju u deset svezaka u nakladi Frommann-Holzboog prvo cjelovito izdanje (*Gesamtausgabe*) Maimonovih spisa.

3. Rasprava O filozofijskim i retoričkim figurama

Prva Maimonova rasprava u hrvatskome prijevodu mogla bi k sebi privući kako negdašnje i sadašnje studente filozofije, tako i šire čitateljstvo zainteresirano za misaono prodiranje u bit figurativnoga izražavanja i njemu pripadnoga mišljenja, dakle za temu koja je postala osobito popularna od vremena izlaska Lakoffove i Johnsohnove knjige *Metafore po kojima živimo* (1980) i procvata kognitivne lingvistike. Kako već sam naslov naznačuje, Maimonova se rasprava dijeli na dva prilično samostalna dijela koje međusobno povezuje samo rodni pojam »figure uopće«. Prvi od dvaju dijelova odgovara opisanoj temi u najširem smislu i zapravo obrađuje metaforu i metonimiju kao retoričke figure, dok se drugi usredotočuje na jednu od

¹⁷ Od njemačkih je ranih monografija o Maimonu slavna Kuntzeova: Kuntze, Friedrich (1912). *Die Philosophie Salomon Maimons*, Heidelberg: Carl Winter. Iako jedina francuska monografija o Maimonu, brižno je pisana: Guérout, Martial (1929). *La Philosophie transcendante de Salomon Maimon*, Paris: Société de l'édition. Od nekolicine engleskih monografija možemo istaknuti: Atlas, Samuel (1964). *From Critical to Speculative Idealism, The Philosophy of Solomon Maimon*, The Hague: Nijhoff. Koristan skup radova o Maimonu uz cjelovitu bibliografiju Maimonovih objavljenih rasprava nudi zbornik: Freudenthal, Gideon (ur.) (2003). *Salomon Maimon: Rational Dogmatist, Empirical Skeptic*, Dordrecht: Kluwer.

¹⁸ Prvi engleski prijevod Maimonova prvijenca izašao je prije četiri godine: Maimon, Salomon (2010). *Essay on Transcendental Philosophy* (prev. N. Midgley et al.), New York: Continuum.

¹⁹ Osobito se ističe novo i brižno komentirano izdanje Maimonova prvijenca: Maimon, Salomon (2004). *Versuch über die Transzendentalphilosophie*, (ur. F. Ehrensperger), Hamburg: Felix Meiner.

Maimonovih omiljenih tema, koja je u povijesti filozofije izravno doprinijela idealističkoj razgradnji Kantove filozofije, naime o obmanama uobrazilje koje se kriju u temelju teško zamjetljivih »filozofijskih figura«.

Uopće se može reći za Maimonovu filozofiju jezika (tropa i simboličke spoznaje) da je, za razliku od većine njegova djela, od početka doživljavala dobar prijam. Tako je recenzent Maimonova prvijenca *Ogled o transcendentnoj filozofiji* za *Allgemeine Literatur-Zeitung* nakon veoma nepovoljne ocjene i prikaza glavnine Maimonova djela napisao na kraju recenzije o Maimonovu dodatku *O simboličkoj spoznaji i filozofijskome jeziku*:

Ipak, koliko je malo nova kritika uma g. *Maimona* naišla na odobravanje recenzenta, toliko je na mnogo odobravanja naišao sastavak *o simboličkoj spoznaji* koji joj je pridružen kao dodatak. Osim nekoliko ne posve točnih *matematičkih* umovanja ovaj sastavak pruža izvrsne temeljce, kako filozofiji jezika, tako i takozvanoj *ars characteristica combinatoria*. – [Dakle] znanostima koje su se prije pojave *Kritike čistoga uma* morale izjaloviti svakomu svjetovnomu mudracu [tj. filozofu], a u iznalaženje kojih sada, nakon što su izvorne forme osjetilnosti, razuma i uma točno određene, nada opet može zaživjeti. Osobito zaslužuje najveću pozornost način na koji g. *M.* određuje razliku između pravih i nepravih izraza. [...] Rasprava se mora u cjelini pročitati, i zacijelo ju nitko ne će ostaviti nepročitanu za koga filozofija jezika ima neku vrijednost.²⁰

Tekst o tropima iz dodatka Maimonovu prvijencu nanovo je preuzet kao prvi dio rasprave *O filozofijskim i retoričkim figurama*, a isti je tekst još prije prvijenca zasebno objavljen u *Journal für Aufklärung* pod nazivom »Što su tropi?« Osvrćući se u svojem životopisu upravo na ovaj zasebno objavljeni tekst, Maimon je njegovu nakanu i sadržaj izvrsno sabrao u ovim riječima:

²⁰ *Allgemeine Literatur-Zeitung* 1794. br. 405 (31. prosinca) kol. 688.

U jednome drugome sastavku toga časopisa [*Journal für Aufklärung*] pokazujem da *tropi* nikako ne znače prenošenje neke riječi s jednoga predmeta na neki njemu analogni predmet (za što ih se je uvriježilo smatrati), jer takva riječ znači ono što je obama predmetima *zajedničko*, i stoga se zapravo uopće [ništo] ne prenosi; nego pravi su *tropi* prenošenja riječi s jednoga člana *relacije* na njegov *korelat*; a budući da se sve vrste odnosâ, u kojima se različni predmeti mogu pomišljati, mogu navesti *a priori* iz logike, mogu se i sve vrste tropa odrediti *a priori* i dovesti u potpuni sustav (na način [Kantovih] kategorija) (Maimon, 1792/1793 II, 261; GW I, 565).

Hoćemo li to iskazati sukladno našim današnjim raspravama iz područja teorije metafore i metonimije ili kognitivne lingvistike, možemo reći da ono što se uvriježilo smatrati *metaforičkim* («prenesenim») *izrazima* za Maimona uopće ili u najvećoj mjeri nisu tropički izrazi, tj. izrazi koji bi pripadali poeziji, nego su transcendentalni izrazi koji na apstraktan način označavaju ono što je zajedničko raznorodnim stvarima, u pogledu kojih su jednako pravi, i koji stoga pripadaju prozi, naročito filozofijskoj i znanstvenoj. Zbog toga se »pravi tropi« za Maimona svode na *metonimijske izraze* jer su ovi za jedan imenovani predmet pravi izrazi, a za drugi nepravi izrazi, tj. izrazi koji su na njega preneseni s prvoga predmeta prema određenome odnosu u kojem drugi stoji spram prvoga. Budući da se tropički izrazi svode na metonimije, koje se sa svoje strane temelje na odnosima, a ovi se prema Kantu mogu *a priori* navesti iz logike, Maimon je naizgled dospio na prag znanosti koja bi sve vrste tropa mogla odrediti *a priori*, tj. prije i neovisno o iskustvenome istraživanju toga kakve se sve vrste tropa doista pojavljuju u jeziku. Po tome bi ona bila čista ili racionalna znanost o tropima, za razliku od današnje koja je naspram ovoj tek empirijska znanost.

Od više izazovnih pitanja koja nam pobuđuje prvi dio Maimonove rasprave, zadržimo se u ovome pogovoru na središnjem pitanju o metafori. Kako pomiriti tradicionalno i kognitivističko objašnjenje metafore s Maimonovim objašnjenjem? Tradicionalno je ona stilska ili govorna figura po kojoj se jednoj stvari daje jezični izraz za drugu stvar na temelju neke uočene sličnosti među njima. Kognitivistički je metafora način poimanja ili opojmljenja (engl. *conceptualization*, iako bi točnije i poštenije bilo reći *način predočavanja*) neke stvari pomoću ili u odrednicama neke druge stvari. Po Maimonu »metaforički izraz« označuje ono

što je zajedničko objema imenovanim stvarima, ma kako one raznorodne (heterogene) bile, i stoga ne označuje jednu zapravo, a drugu izvedeno ili preneseno. Po njemu metafore kao prenošenja (grč. μεταφέρειν) u ovim slučajevima uopće nema, nego su jedine »metafore« metonimije. Objašnjenja se djelomično mogu pomiriti ako se shvate razlike među njima u polazištu i nakani. Tradicionalno objašnjenje polazi od antičke retorike i poetike koje opisuju i tumače u čem je umješnost antičkih govornika i pjesnika, a svoju svrhu prvjenstveno nalazi u propisu kako tu umješnost postići. Kognitivističko objašnjenje polazi od pretpostavke da ljudska zajednica dijeli zajednički način poimanja koji se ne odražuje samo u njenu djelovanju i življenju, nego i u njenim jezičnim izrazima, a sve u svrhu otkrivanja čovjekovih mentalnih (kognitivnih) struktura posredstvom analize njegova jezičnoga izraživanja. Maimonovi razlozi za pisanje o toj temi svojstveni su njegovu prosvijećenomu dobu, a naročito njegovoj osebujnoj naravi i životnomu iskustvu. Da pokaže da se prozni, dakle svakodnevni, znanstveni i filozofijski jezik ne sastoji većinski iz poetičkih izraza čije bi pravo značenje bilo tjelesna stvarnost, a tek nepravdo iliti pomoću uobrazilje preneseno značenje duhovna zbilja, Maimon poduzima potanku raščlambu metafora i metonimija i načelno i na primjerima. To razmatranje i danas zadivljuje, dok je u njegovo doba to moglo postići u još većoj mjeri jer je Maimon uspio, braneći neovisnost uma o uobrazilji, ostati vjeran kako racionalističkomu i prosvjetiteljskomu idealu i moralitetu svojega doba, tako i općoj težnji svojega života, oslobađanju od praznovjerja raspuštene uobrazilje i zapuštena uma aškenaskih Židova. Maimon je u tome išao toliko daleko da je uočio i na svoj način iskazao ono što i danas rijetko komu dopijeva do pune svijesti, naime da uvriježeno tumačenje metaforičkih izraza kao izraza prenesenih s materijalne stvarnosti na duhovnu zbilju (po nekoj sličnosti između dvaju oblasti) pogoduje i teži k osebujnomu materijalističkomu gledištu. – Ti su Maimonovi razlozi došli do izraza u odlomku njegova *Ogleda o transcendentnoj filozofiji* koji neposredno prethodi tekstu nanovo otisnutomu u našoj raspravi *O filozofijskim i retoričkim figurama*. Ondje Maimon piše:

Osobito nedostaje u zbiljskim jezicima kriterij po kojem bi se pravi izrazi mogli prepoznati te od nepravih (kada već nepravih izraza mora biti zbog nedostatka pravih izraza) raspoznati (što bi ipak moralo biti moguće imaju li se znakovi na vlas točno

slagati sa njima označenim stvarima). To je slavna pisca zavelo, skupa s više drugih, na tvrdnju da se najveći dio riječi svakoga jezika sastoji iz nepravih izraza. Ta tvrdnja nije samo netočna (kako ću ubrzo pokazati), nego je i protivna interesu uma i pravoga moraliteta (koji je suprotstavljen afektiranoj osjećajnosti),²¹ jer ona pogoduje materijalizmu, daje da Sotona trijumfira nad dobrim duhom, Ahriman nad Ormuzdom, hoću reći, [daje da] uobrazilja, koja postojano teži proširiti svoje carstvo i potisnuti um, [trijumfira] nad umom. No da je i ta tvrdnja po sebi netočna, dokazujem na ovaj način. [...] (Maimon, 1790:302)²²

Jezični izrazi koji su zajednički raznorodnim stvarima, npr. izraz »gibanje« koje može značiti kako »gibanja tijela« tako i »gibanja duše«, otkrivaju nam doduše stanovitu sličnost među tim stvarima, ali ne primoravaju nas da pojmom jedne stvari poimamo drugu stvar, da primjerice pojam druge stvari proglasimo »metaforičkim« u odnosu na pojam prve stvari, makar nam izvorno njen jezični izraz omogućio da drugima *predočimo* drugu stvar, da u njima pobudimo i do svijesti dovedemo pojam o njoj. Iako nas ništa ne primorava na takvo tumačenje, njegovu su mogućnost prihvatili i obilno iskoristili neki vodeći kognitivni lingvisti u svrhu kognitivne znanosti, a u krajnjoj su izvedbi svojega pothvata iznijeli djela koja nam zorno predočavaju novi materijalizam koji smatra da može preuzeti i konačno na *znanstveni* način izvršiti dotadašnju zadaću filozofije kao duhovne djelatnosti koja misaono obuhvaća i utemeljuje sve posebne znanosti. Kao krunski svjedok toj tvrdnji, koju ne mogu ovdje do kraja eksplicirati, neka posluži Lakoffova i Johnsonova knjiga *Filozofija u mesu: utjelovljeni um i njegov izazov za zapadnu misao* (1999). Da je ljudski um oduvijek i svagda utjelovljen, a to znači posve tjelesno i društveno uvjetovan, to bi doduše našoj kognitivnoj znanosti otvorilo vrata u empirijsko istraživanje svih njegovih preostalih tajna, ali bi ujedno tako okovalo ljudski duh i zanijekalo njegovu slobodu da odatle proisteklu »istinu« nikada ne bismo mogli prihvatiti za istinu koja može imati ikakav životni smisao za nas jer je ona izravno protivna, rečeno s Maimonom, »interesu uma i pravoga moraliteta«. Ovaj »darwinizam

²¹ Njem. *Empfinderei* (misli se na moralitet koji je temeljen na moralnome osjećaju umjesto na umu)

²² (u nastavku slijedi pitanje »Što su tropi?«, a za njim gore prevedeni odlomak koji počinje riječima: »Obično se kaže: tropi su...«)

uma«, kako sam sebe naziva,²³ jer na koncu naš duševni i umski ustroj želi u Darwinovoj tradiciji objasniti evolucionistički, zorno nam pokazuje do koje se mjere tradicionalno tumačenje metafore može zlorabiti, a sve na štetu razumijevanja slobode ljudskoga duha uopće i zapadne filozofije napose. Naime, Lakoff i Johnson nisu stali na uzdizanju metafora (iz engleskoga jezika) na razinu skrivene ruke koja u kognitivnoj podsvijesti upravlja našim mišljenjem i življenjem, nego su se u istome djelu pothvatili svijetu otkriti određene metafore koje su predodredile mišljenja predsokratika, Platōna, Aristotela, Des-Cartesa i prosvjetitelja, kao i Kantove etike, analitičara i Chomskyoga, a da tih metafora nitko od navedenih nije bio svjestan! Čitatelju se nameće pitanje: koliko se naivno može potcjenjivati samostalno mišljenje, a precjenjivati njegova uvjetovanost prirodnim ustrojem, društvenom okolinom i jezičnim izrazom, ukratko svime što ono samo nije?

Ako bismo one pojmovne metafore koje su Lakoff i Johnson empirijski iznalazili na jezičnim izrazima u djelu *Metafore po kojima živimo* nazvali s Maimonom »retoričkim figurama«, onda bismo ove druge metafore koje pripadaju filozofijskomu mišljenju i nesvjesno ga usmjeravaju, kako je opisano u *Filozofija u mesu*, mogli nazvati »filozofijskim figurama«.

Kako se u drugome dijelu Maimonove rasprave vidi, Maimon poznaje i, dapače, opisuje teško uočljive »filozofijske figure« kojima uobrazilja polučuje obmanu ili iluziju ne samo kod prosječnih ljudi, nego i kod »filozofâ prvoga ranga«, ali, za razliku od kognitivaca, on zna da su najbolji filozofi, kao Leibniz ili Kant, ipak dobro poznavali njihovu narav, i da su ih rabili tek kao »korisne fikcije« koje u nekim znanostima daju dobre rezultate. Primjeri takvih obmana koje Maimon za ovu raspravu odabire i oštroumno prikazuje svode se na ove varljive predodžbe: da se prostor i vrijeme mogu predočiti i postati predmetima našega zrenja o sebi, tj. bez osjetilno različnih predmeta, kao Kantove forme a priori vanjskoga i nutarnjega zora; da se empirijski prostor i vrijeme mogu protezati i dijeliti u beskraj; da stvari o sebi postoje kao realni i određeni objekti, iako su posve neodređeni za našu spoznaju; da si možemo predočiti prazni ili apsolutni prostor, tj. predočiti prostor neovisno o osjetilnim objektima; da

²³ Usp. Lakoff; Johnson (1999):4-5 i dr.

si možemo predočiti apsolutno mjesto ili apsolutno gibanje, iako su i mjesta i gibanja za nas uvijek relativna spram drugih mjesta i gibanja; da su Leibnizu monade zbiljske stvari, a ne granice odnosâ u svrhu metafizike, kakve su mu uostalom diferencijalne veličine u svrhu matematike; da je za Kanta moralni osjećaj zbiljski osjećaj, a ne samo problematički pojam u svrhu etike.

Uopće se može reći da je Maimonov život održavalo i osmišljavalo uporno i neprestano mišljenje, i da su stoga njegova djela kao tragovi i plodovi toga uzorna vježba za mišljenje. Ne samo da se u njima ljudska misao ne potcjenjuje, nego tu u misaonome naprezanju za spoznajom ljudski duh upoznaje svoju bit.

Ako je istina da svako biće teži, koliko je do njega, da svoj *opstanak* produži, a opstanak se mislećega bića (prema Cartesijevu identičnome načelu: *cogito, ergo sum*) sastoji u *mišljenju*, onda odavde posve prirodno slijedi da se svako misleće biće mora trsiti, koliko je do njega, da misli. [...] Čak i preziratelji mišljenja, ako samo ushtjednu pomno obratiti pažnju na sebe, moraju priznati ovu istinu. Sve ljudske djelatnosti, kao takve, samo su mišljenje u višem ili nižem stupnju. (Maimon, 1790:1)²⁴

Literatura:

Atlas, Samuel (1964). *From Critical to Speculative Idealism, The Philosophy of Solomon Maimon*, The Hague: Nijhoff.

Ehrensperger, Florian; Freudenthan, Gideon; Melamed, Yitzhak, *Leben*, internetske stranice društva *Salomon Maimon*, <http://www.salomon-maimon.de/maimon/leben.html> (20. 6. 2014.)

Erdmann, J. Eduard (1848). *Versuch einer wissenschaftlichen Darstellung der Geschichte der neuern Philosophie. Dritten Bandes erste Abtheilung. Die Entwicklung der deutschen Spekulation seit Kant*, Leipzig: F. Ch. W. Vogel.

²⁴ (prvi odlomak uvoda u Maimonov prvijenac)

Fichte, J. Gottlieb (1964.-). *J. G. Fichte: Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Stuttgart-Bad Cannstatt: Friedrich Frommann (kratica: GA).

Fichte, J. Gottlieb (1974). *Osnova cjelokupne nauke o znanosti*, Zagreb: Naprijed.

Freudenthal, Gideon (ur.) (2003). *Salomon Maimon: Rational Dogmatist, Empirical Skeptic*, Dordrecht: Kluwer.

Guérout, Martial (1929). *La Philosophie transcendantale de Salomon Maimon*, Paris: Société de l'édition.

Kuntze, Friedrich (1912). *Die Philosophie Salomon Maimons*, Heidelberg: Carl Winter.

Lakoff, George; Johnson, Mark (1980, 2003²). *Metaphors we live by*, Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, George; Johnson, Mark (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books.

Maimon, Salomon (1790). *Versuch über die Transscendentalphilosophie mit einem Anhang über die symbolische Erkenntniß und Anmerkungen*, Berlin: Ch. F. Voß und Sohn.

Maimon, Salomon (1792/1793). *Salomon Maimon's Lebensgeschichte. Von ihm selbst geschrieben und herausgegeben von K[arl]. P[hilipp]. Moritz*, Berlin: Friedrich Vieweg.

Maimon, Salomon (1911). *Salomon Maimons Lebensgeschichte. Mit einer Einleitung und mit Anmerkungen neu herausgeben von Dr. Jakob Fromer*, München: Georg Müller.

Maimon, Salomon (1965-1976; 2000², 2003³). *Gesammelte Werke* (ur. Valerio Verra), Hildesheim: Georg Olms (kratica: GW).

Maimon, Salomon (2004). *Versuch über die Transzendentalphilosophie*, (ur. F. Ehrensperger), Hamburg: Felix Meiner.

Maimon, Salomon (2010). *Essay on Transcendental Philosophy*, (prev. N. Midgley et al.), New York: Continuum.

Majmonid, Moses (1988). *Vodič za one što dvoje, prvi dio*, Zagreb: Demetra.

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph (1976-). *Historisch-kritische Ausgabe* (ur. W. G. Jacobs et al.), Stuttgart: Frommann-Holzboog.

Wolff, Sabbattia, Josef (1813). *Maimoniana. Oder: Rhapsodien zur Charakteristik Salomon Maimons*, Berlin: G. Hayn.

Navođene recenzije iz časopisa *Allgemeine Literatur-Zeitung*:²⁵

Allgemeine Literatur-Zeitung 1792. br. 7 (7. siječnja) kol. 49-56: Maimon, Salomon: *Philosophisches Wörterbuch, oder Beleuchtung der wichtigsten Gegenstände der Philosophie in alphabetischer Ordnung. Erstes Stück*, Berlin: J. F. Unger (rec. Karl Leonhard Reinhold).

Allgemeine Literatur-Zeitung 1794. br. 405 (31. prosinca) kol. 681-688: Maimon, Salomon (1790). *Versuch über die Transcendentalphilosophie mit einem Anhang über die symbolische Erkenntniss und Anmerkungen*, Berlin: Ch. F. Voß und Sohn (rec. neidentificiran).

²⁵ Recenzijama iz *Allgemeine Literatur-Zeitung* omogućuje pristup u digitalnome obliku *Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek Jena* na svojem internetskom portalu *journals@UrMEL* na: http://zs.thulb.uni-jena.de/receive/jportal_jpjournal_00000005.
